

ביאורים

למדנו שעלינו להיות נקיים ולא להתפתות אחר יצר העריות בכל תחומי החיים. הרמח"ל מביא לפנינו כמה מהעברות שאנשים נכשלים בהם במעשה, בראייה ובכל שאר חלקי הנפש הבאים במגע עם העולם הגשמי. הרמח"ל כותב זאת על מנת שנדע, קודם כול, מה אסור, ונדע אף ללמוד ולחפש אלו איסורים נוספים עלינו להכיר כדי להישמר מהם.

במעשה: יש רבים הטועים לחשוב שאיסור נגיעה בין גבר לאישה הוא רק למי שרוצה להחמיר לעצמו. זה לא כל כך נורא אם רק נותנים 'כף' או אם מושיטים יד לחיבה. כך גם לגבי חיבוק ונשיקה. רבים אף אינם יודעים שגם אח ואחות בוגרים אסורים בחיבוק. הרמב"ם אומר על מי שלא נזהר בכך שהוא עושה מעשה טיפשים [יד החזקה, הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה ו].

בראייה: יש לשמור על נקיות העיניים. אין איסור לראות אישה ברחוב באופן מקרי, אך אסור לעצור ולהתבונן בה. וכן אין ללכת במקומות פרוצים.

בשמיעה: יש לשמוע דיבורים נקיים, שירים ללא ניבולי פה וגסויות. הם מעכירים את הנפש שלנו.

וכן גם **בדיבור:** אסור לנבל את הפה, לדבר על דברים בחוסר צניעות או על דברים שאינם צנועים חלילה.

והמחשבה, גם היא צריכה להיות נקייה ממחשבות אסורות שאינן צנועות.

כל אחד מתחומי החיים האלה משפיע על חברו. אם האחד אינו נקי בהכרח שגם שאר החלקים יהיו נגועים באיסור. למשל, אם מישהו לא נזהר מנגיעה אסורה, קרוב לוודאי שיהיו לו הרהורים אסורים במחשבתו, ואף יגיע לידי הסתכלות במראות אסורים. מי שמגרה את יצר העריות הוא כמו מי שמושך באזני הכלב, שמעשה כזה, בודאי, יגרם לו לנבוך ואפילו לנשוך. כך גם יצר הרע - אין להתקרב אליו.

כל האיסורים הללו אינם בגדר המלצה או עצה טובה, אלא איסורים מוחלטים ששומרים על טהרת נפשנו.

הרחבות

• היחס בין מצוות שבין האדם לחברו למצוות שבין האדם למקום

שְׁבִנִי אֶדָם קְרוֹבִים לְפָשַׁל בְּעֵנְפֵיהֶם. לאדם ישנן שתי מערכות התנהלות - האחת בינו לבין אלוהיו והאחרת בינו לבין חבריו, בהסתכלות פשוטה נראה שאין תלות ביניהם - "יסוד ההרצאה למקום היא האמונה בה' וקיום מצוותיו, ולבריות - הוא מדות טובות והעדר מדות מגונות" [תורה תמימה, במדבר טו הערה קלה]. אולם בעל התורה תמימה ממשיך ואומר שהדברים אחוזים זה בזה: "אמנם הנסיון מורה, כי שני אלה הדרכים לא יתכנו זה בלא זה, כי מי שאינו מאמין נאמן אינו יוצא גם חובות המשובחות שבאדם לאדם, כי הוא להוט רק לנפשו ולמלא תאוותיו, וכן מי שהוא בעל מדות נשחתות בהכרח שגם דעותיו לשמים אינן נאמנות, מדאינו (מכך שאינו) מטיב מדותיו".

התנהגות קלוקלת בין אדם לחברו בעייתית לא רק מצד ההתנהלות המדינית של האדם בעולם, אלא גם מצד זה שהיא מעכבת ומונעת את ההתקרבות להקב"ה, כפי שמבאר הרמב"ם: "וכן הפחיתויות, מהן פחיתויות שכליות בסכלות ומיעוט ההבנה ודוחק התבונה, ומהן פחיתויות המידות - כרוב התאוה, הגאווה, הרגז... ואלו הפחיתויות כולן הן מחיצות המבדילות בין האדם ובין ה' יתברך" [שמונה פרקים ז].

וְעֵתָה אָבִיָּא לָךְ רְאִיּוֹת עַל כָּל אֵלֶּה מַדְבְּרֵיהֶם זְכוּרִים לְבָרְכָהּ.

איסור עריות
במעשה, בראייה,
בדיבור ובשמיעה

במעשה, דְּהֵינּוּ, הַגִּיעָה או החבוק וכיוצא, כְּבָר נִתְבָּאָר לְמַעְלָה בְּמֵאמְרֵי שְׁזָכְרֵנוּ וְאִין צְרִיךְ לְהֶאֱרִיךְ. **בְּרֵאִיָּה,** אָמְרוּ זְכוּרִים לְבָרְכָה (ברכות סא ע"א), "יָד לֵיד לֹא יִנְקָה רַע" (משלי יא, כא) - כָּל הַמְרַצָּה מַעוֹת מִיָּדוֹ לֵידָה כְּדִי לְהִסְתַּפֵּל בָּהּ לֹא יִנְקָה מִזֵּינָה שֶׁל גֵּיהֶנֶם. וְאָמְרוּ עוֹד (שבת סד ע"א), "מִפְּנֵי מָה הִצְרָכוֹ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוֹתוֹ הַדּוֹר כְּפָרָה? מִפְּנֵי שְׁזָנוּ עֵינֵיהֶם מִן הָעֶרְוָה וְכו', "אָמַר רַב, מִפְּנֵי מָה מְנָה הַפְּתוּב תַּכְשִׁיטִין שְׁבַחוּץ? עִם תַּכְשִׁיטִין שְׁבַפְנִים? לֹאמַר לָךְ, שֶׁכָּל הַמְסֻתְפֵּל בְּאַצְבַּע קִטְנָה שֶׁל אִשָּׁה כְּאֵלוֹ מְסֻתְפֵּל בְּמִקּוֹם הַתְּרָף" (ברכות כד ע"א), וְאָמְרוּ עוֹד, "וְנִשְׁמָרְתָּ מִכָּל דְּבַר רַע" (דברים כג, י) - שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאִשָּׁה נְאֻה וְאִפְלוּ הִיא פְּנוּיָה, בְּאַשְׁת־אִישׁ וְאִפְלוּ הִיא מְכֻעָרְתָּ" (עבודה זרה כ ע"א).

בְּעֵינָי הַדְּבֹר עִם הָאִשָּׁה, בְּהִדְיָא שְׁנֵינוּ (אבות א, ה), "כָּל הַמְרַבָּה שִׁיחָה עִם הָאִשָּׁה גֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ". וּבְשִׁמְיעָה אָמְרוּ (ברכות כד ע"א), "קוֹל בְּאִשָּׁה עָרוּה".

חומרת זנות הפה
והאוזן (בניבול
פה)

עוֹד בְּעֵינָי זְנוּת הַפֶּה וְהָאָזְן, דְּהֵינּוּ, הַדְּבֹר בְּדַבְּרֵי הַזְנוּת או השמיעה לְדַבְּרֵים הָאֵלֶּה, כְּבָר צָחוּ כְּכֻרְכִיָּא וְאָמְרוּ (ויקרא רבה כד, ז), "וְלֹא יִרְאֶה בָּךְ עֵרְוַת דְּבָר" (דברים כג, טו) - "עֵרְוַת דְּבֹר זֶה נְבוּל פֶּה", וְאָמְרוּ (שבת לג ע"א), "בְּעוֹן נְבֻלוֹת פֶּה צָרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבַחוּרֵי שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל מֵתִים", וְאָמְרוּ עוֹד (שם), "כָּל הַמְנַבֵּל פִּיּוֹ מַעֲמִיקִים לוֹ גֵּיהֶנֶם", וְאָמְרוּ עוֹד (שם), "הַכֹּל יוֹדְעִים כְּלָה לְמָה נִכְנַסְתָּ לְחֶפְזָה, אֵלֶּא כָּל הַמְנַבֵּל פִּיּוֹ וְאָמְרוּ, אִפְלוּ גָזַר דִּין שֶׁל שְׁבַעִים שָׁנָה לְטוֹבָה הוֹפְכִים לוֹ לְרָעָה", וְאָמְרוּ עוֹד (תלמוד בבלי, א"ב), "אִפְלוּ שִׁיחָה קֵלָה שְׁבִין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ מְגִידִים לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת הַדִּין". וּבְעֵינָי הַשְּׁמִיעָה הִרְעָה הַזֹּאת גַּם כֵּן אָמְרוּ (שבת לג ע"א), "אִף שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, שְׁנָאֵמַר (משלי כב, יד) 'זְעוּם ה' יִפֵּל שָׁם'", הִרְי לָךְ שֶׁכָּל הַחוֹשִׁים צְרִיכִים לְהִיָּת נְקִים מִן הַזְנוּת וּמַעֲנֵינוּ.

וְאִם לְחֶשֶׁךְ אָדָם לֹאמַר, שְׁמָה שְׁאָמְרוּ עַל נְבוּל פֶּה, אֵינּוּ אֵלֶּא כְּדִי לְאִים וְלְהַרְחִיק אָדָם מִן הָעֶבְרָה, וּבְמִי שֶׁדָּמּוּ רוֹתַח הַדְּבָרִים אָמְרוּ, שְׁמִדֵי דְבָרוּ בָּא לִידֵי תַאֲוָה, אֲבָל מִי שְׁאֹמְרוּ דְרָךְ שְׁחוֹק בְּעֵלְמָא לֹא מִלְתָּא הוּא וְאִין לְחוּשׁ עֲלֵיו, אִף אֶתָּה אָמַר לוֹ, עַד כָּאֵן דְּבַרֵי יִצְרָהֶרֶץ. כִּי מְקַרָּא מְלֵא שְׁהִבְיָאוּהוּ זְכוּרִים לְבָרְכָה לְרֵאִיתָם (ישעיה ט, טז), "עַל כֵּן עַל בְּחוּרֵי לֹא יִשְׁמַח ה' גּוֹ' כִּי כְלוֹ חֲנָף וּמְרַע וְכָל פֶּה דְבַר נְבֻלָּה", הִנֵּה לֹא הַזְכִּיר הַפְּתוּב הַזֶּה לֹא עֲבוּדַת אֱלִילִים וְלֹא גְלוּי עֲרִיּוֹת וְלֹא שְׁפִיכוֹת דְּמִים, אֵלֶּא חֲפְזָה וְלִשׁוֹן הִרְעָה וְנְבוּל פֶּה, כְּלָם מִחֲסֻטָּת הַפֶּה בְּדַבּוּר, וְעֲלֵיהֶם יִצְאָה הַגְּזֵרָה, "עַל כֵּן עַל בְּחוּרֵי לֹא יִשְׁמַח ה' וְאֶת יִתְמֵיו וְאֶת אֱלֻמְנָתֵיו" וְכו' (ישעיה ט, טז), אֵלֶּא הָאָמַר הוּא כְּדַבְּרֵי רְבוּתֵינוּ זְכוּרִים לְבָרְכָה, שֶׁנְבוּל פֶּה הוּא עֲרוּתוֹ שֶׁל הַדְּבֹר מְמֹשׁ, וּמִשֶּׁם זְנוּת הוּא שְׁנָאֵסֵר כְּכָל שְׂאָר עֲנֵינֵי הַזְנוּת חוּץ מִגּוֹפּוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה, שְׂאָף עַל פִּי שְׂאִין בְּהֶם כְּרַת או מִיתַת בֵּית דִּין אֲסוּרִים הֵם אֲסוּר עֲצָמָם, מְלַבֵּד הִיּוֹתָם גַּם כֵּן גּוֹרְמִים וּמְבִיאִים אֶל הָאֲסוּר הָרָאשִׁי עֲצָמוֹ, וְכַעֲנֵן הַזְּזִיר שְׁזָרוּ בְּמִדְרָשׁ שֶׁהִבְאֵנוּ לְמַעְלָה.

איסור הרהורי
זנות

בְּעֵינָי הַמְחַשְּׁבָה, כְּבָר אָמְרוּ בְּתַחֲלַת הַבְּרִיתָא שְׁלָנוּ (עבודה זרה כ ע"ב), "וְנִשְׁמָרְתָּ מִכָּל דְּבַר רַע" (דברים כג, י) - "שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בְּיוֹם" וְכו', וְאָמְרוּ עוֹד (יומא כט ע"א), "הַרְהוּרֵי עֲבָרָה קָשִׁים מַעֲבָרָה", וּמְקַרָּא מְלֵא הוּא (משלי טו, כו), "תוֹעֵבַת ה' מְחַשְׁבוֹת רַע".

וְהִנֵּה דְבַרְנוּ מִשְׁנֵי גּוֹפֵי עֲבֻרוֹת חֲמוּרוֹת שְׁבִנֵי אָדָם קְרוֹבִים לְפָשַׁל בְּעֵנְפֵיהֶם* מִפְּנֵי רָבָם שֶׁל הָעֲנָפִים וְרַב נְטִיַת לְבוֹ שֶׁל אָדָם בְּתַאֲוָתוֹ אֲלֵיהֶם.

הַמְרַצָּה מַעוֹת - הַסּוֹפֵר וּמַעֲבִיר כֶּסֶף. **שְׁזָנוּ** - שָׁנְהָנוּ. **שְׁבַחוּץ, שְׁבַפְנִים** - תַּכְשִׁיטִים חִיצוֹנִים וְתַכְשִׁיטִים בְּמִקּוּמוֹת נִסְתָּרִים יוֹתֵר. **תְּרָף** - מִקּוֹם הָעֶרְוָה. **בְּהִדְיָא** - בְּפִירוּשׁ. **שׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל** - לִשׁוֹן "סִגֵּי נְהוֹר" וְכוּונָתוֹ לְבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל. **לֹא מִלְתָּא הוּא** - אֵינּוּ כְלוּם. **גּוֹפּוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה** - בִּיאַת אִיסוּר.

ביאורים

תחום נוסף שבו עלינו לשמור על רמת נקיות גבוהה, הוא המאכלות האסורים. למוזן יש חשיבות עליונה לאדם, כמו שלמדנו גם ביחס לממון וליצר העריות. המוזן הוא אחד מהמצרכים הבסיסיים לבניית הגוף שלנו. בלעדיו הגוף יהיה חלש, לא יתפתח כראוי ואף יוכל להגיע לידי חולי. כל תהליך האכילה הוא חשוב, החל מהכנת האוכל, דרך לעיסתו בפה ועד עיכול המזון בגוף. בגלל חשיבותו של המזון עלינו לשים לב מה הם המאכלים שמרכיבים את הגוף ובונים אותו.

ערך נוסף להגבלת האכילה הוא לזכור שגם לה יש גבולות ועלינו לא להימשך אחר האכילה יותר מדי.

מי שישתה אקונומיקה יידרש לאשפוז מידי בבית החולים, בתקווה שיצליחו להציל את חייו. גם מי שייקח לגימה קטנטנה יצטרך להגיע במהירות לבית החולים, שם יעשו שטיפה יסודית לקיבתו. אל הגוף לא מכניסים דברים מזיקים. יש מאכלים שאינם מתאימים כל כך לגוף האדם, אבל הגוף למד לעכל אותם כי התרגלנו לאכול אותם, למשל, חלב פרה (לכן יש הרגישים למוצרי חלב).

כשם שיש דברים הפוגעים בגוף, כך מאכלים אסורים פוגעים בנשמה. עם ישראל זכה לנשמה מיוחדת ולגוף מיוחד. מי שלא מקפיד על שמירת הכשרות ואכילת מאכלים כשרים פוגע בנשמה שלו וגם הגוף המיוחד שלנו נפגע מכך. לא רואים זאת כלפי חוץ, אבל הגוף נהיה גשמי וגס יותר, הנשמה לא יכולה להופיע ואי אפשר לחשוב מחשבות קדושות. כמו שאדם לא רוצה להתקרב לדיר חזירים בגלל הרפש והסרחון שנמצאים בו, כך גם הקב"ה אינו רוצה להתקרב אל מי שגופו נבנה מלכלוך.

ההקפדה על אכילת מאכלים כשרים צריכה להיות בדיוק כמו החשש מאכילת רעל. הרעל משחית את הגוף, ומאכל שאינו כשר משחית את הנשמה.

הרחבות

• איזו עברה מטממת ליבו של אדם

המאכלות האסורות יתרות בזה על כל האסורין, כיון שהם נכנסים בגופו של האדם. מלשונו של הרמח"ל נראה שכל עברה מטממת את הלב, אולם מאכלות אסורות מטממות בצורה חמורה יותר. הרמב"ן מבאר בטעמם של איסורי המאכלות: "ואין האסורין במאכלים רק (אלא) טהרה בנפש, שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש, על כן אמר ואנשי קודש תהיו לי, כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש, לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים" [שמות כב, ל]. המהר"ל מסכים שמאכלות אסורות מטממות ליבו של אדם מצד טבעו, אולם אין זו הסיבה לכך שהתורה אסרה אותן. המצוות אינן עצות ורפואות טבעיות, אלא סדרים אלוהיים נעלים - "שאינו כאן דבר טבעי במצוה זאת, רק גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור עליה", ומחזק את דבריו מהגמרא (שאותה הביא גם הרמח"ל) האומרת ביחס לכל העברות שהן מטממות את ליבו של אדם, הואיל ונפשו של אדם הינה אלוהית ומתאימה לסדרים האלוהיים, ובעשותו ההפך מזה מושך עצמו לחומרנות ולנטייתו הגסות [תפארת ישראל ח].

והמדרגה השלישית אחר הגזל והערייות לענין החמדה - הנה הוא אסור המאכלות, בין בענין הטרפות עצמם, בין בענין תעורבותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם וענין בשולי גויים וענין געולי גויים, יין נסיכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול וצריך חזק, כי יש תאות הלב המתאנה במאכלים הטובים וחסרון הכיס באסורי התעורבות וכיצא בזה, ופריטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבארים בספרי הפוסקים, והמקל בהם במקום שאמרו להחמיר אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו בספרי (ספרא שמיני פרק יב הלכה ג), "לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם" (ויקרא יא, מג) - "אם מטמאים אתם בהם סופכם לטמא בהם", והינו, כי המאכלות האסורות מכניסים טמאה ממש בלבם ובנפשו של אדם עד שקדשתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו.

והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט ע"א), "ונטמאתם בהם" - "אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם", שהעברה מטממת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדעה האמתית ורוח השכל שהקדוש-ברוך-הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב, ו), "כי ה' יתן חכמה", והנה הוא נשאר בהמי וחמרי משקע בגסות העולם הזה.

והמאכלות האסורות יתרות בזה על כל האסורין, כיון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו. וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם הטרפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טמאה, אמר הכתוב (ויקרא יא, מז), "להבדיל בין הטמא ובין הטהור". ובא הפרוש לרבותינו זכרונם לברכה (ספרא שמיני פרק יב הלכה ז), "אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור? בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רבו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רבו לחציו? מלא השערה", עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה בסיום מאמרים, "וכמה בין רבו וכו', להראות כמה נפלא כח המצוה - שחוט השערה מבידיל בין טמאה לטהרה ממש.

והנה מי שיש לו מוח בקדקדו יחשב אסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי, כי הנה לו דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו? אם ישאר לו בו איזה בית מחושב ואפילו חששא קטנה, ודאי שלא יקל, ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור, אף אסור המאכל כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, אם כן מי אפוא יהיה המקל במקום חששא של אסור, אם בעל שכל הוא? ועל דבר זה נאמר (משלי כג, ב), "ושמרת שפין בלעך אם בעל נפש אתה".

חמדה - תאוה. געולי גויים - תבשיל שנתבשל בסיר טרף של גוי. יין נסיכים - יין נסך שניסכוהו לע"ז. חסרון הכיס - הפסד ממון. קנה - צינור הנשימה. חוט השערה - הבלד דק. בית מחוש - מקום לספק.

ביאורים

רוב האנשים אינם רעי לב. אין רבים שמעליבים חבר ופוגעים בו סתם בשביל לביישו. לפעמים העלבון לא נעשה מתוך כוונה רעה, אלא סתם מחוסר תשומת לב. לא ידענו שהדבר יפגע כל כך או שלא חשבנו מראש על המילים שאמרנו. יש חשיבות גדולה לדברים היוצאים מפינו או לטון שבו אנו מדברים, ולכן עלינו להיזהר מאוד שלא לפגוע ושלא יישמע וזול מאופן הדיבור שלנו.

אך לפעמים העלבון נעשה מתוך כוונה לפגוע. לא מחוסר רגישות או שנאה כלפי הזולת, אלא מתוך עודף אהבה עצמית. כאשר אדם פוגע בחברו הוא חש את עצמו טוב וחזק, כשרוני יותר מחברו ומקובל חברתית יותר ממנו. אדם נמוך שרוצה לראות עצמו כגבוה ילך ליד מישוהו נמוך ממנו. כך גם אדם שרוצה לראות עצמו חשוב ומכובד ילך ליד אדם פחות חשוב ממנו, או יבזה אותו. זוהי כמובן אשליה. הוא לא באמת טוב יותר מקודם ואולי דווקא להפך, אבל כך הוא נראה בעיני עצמו ובעיני החברה.

אותו הדבר בנוגע לנתינת עצה רעה - אדם משיא לחברו עצה לא טובה כדי שהוא עצמו ייהנה ממנה.

אם רק היינו מסתכלים על המקרים האלה מהצד היינו מריחים שיש כאן משהו לא טוב, אם זו העלבת חבר ואם זו נתינת עצה שאינה טובה בשבילו. אבל כאשר אנחנו נכנסים לתמונה הדבר לא נראה לנו רע כל כך. יש לנו תירוצים רבים המסבירים למה נהגנו בסדר. האהבה העצמית מעוותת אותנו, וכדי לראות את האמת גם במעשים ובמחשבות שלנו עלינו להתרגל לנקיות המידותית שעליה מדבר הרמח"ל.

הרחבות

• הונאת דברים חמורה יותר מהונאת ממון

גְדוֹל הוֹנָאת דְּבָרִים מֵהוֹנָאת מִמּוֹן. המקור לדבר זה מובא בגמרא, ושם מוסבר גם מדוע הונאת דברים חמורה יותר: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו 'ויראת מאלהיך' וזה לא נאמר בו 'ויראת מאלהיך'. ורבי אלעזר אומר: זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אומר: זה - ניתן להישבון, וזה - לא ניתן להישבון" (בבא מציעא נח:).

• חומרת הלבנת פנים

הַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. רבנו יונה מביא את דברי חז"ל הללו וכותב: "ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעולם הבא, כי המלביין פני חברו אינו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה" [שערי תשובה ג, קמא].

חשוב לציין גם את דברי רבנו עובדיה מברטנורא בעניין, שכתב: "אבל אם חזר בתשובה קודם מותו, אין לך דבר שעומד בפני התשובה" [פירושו לאבות ג, יא].

וַיְדַבֵּר עִתָּהּ עַל הַחֲטָאִים הַמְדִינִיִּים הַנּוֹלְדִים מִחֲבֵרַת בְּנֵי-הָאָדָם וְקַבּוּצָם, כְּגוֹן, הוֹנָאת דְּבָרִים, הַלְבַּנַּת הַפְּנִים, הַכְּשַׁלַּת הָעוֹר בְּעֵצָה, וְכִלּוּת, שְׁנֵאָה וְנִקְיָמָה, שְׂבוּעוֹת, דְּבַר שֶׁקֶר וְחִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי מִי יֹאמֶר נִקְיָתִי מֵהֶם, טְהִרְתִּי מֵאֲשֵׁמָה בָּם? כִּי עֲנִיָּהֶם רַבִּים וְדָקִים עַד מְאֹד, אֲשֶׁר הֵחָזֵהָ בָּם טָרַח גְּדוֹל.

הוֹנָאת הַדְּבָרִים בְּכִלְלָהּ, הוא לדבר בפני חברו לבד שיבוש ממנו, כל-שכן האמירה בפירושו דבר שיבוש בו, או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש, והוא מה שאמרו בפרק הזהב (משנה בבא מציעא ד, ט), "אם היה בעל תשובה, לא יאמר לו זכר מעשיך הראשונים" וכו', (שם בגמרא נח ע"ב) "אם היו חללים באים עליו, לא יאמר לו פִּדְרָךְ שְׁאֲמָרוּ חֲבֵרָיו לְאִיּוֹב, 'זָכַר נָא מִי הוּא נָקִי אֶבֶד' וכו' (איוב ד, ט), אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה, לא יאמר להם, לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, וידוע בו שלא מכר תבואה מימיו". וכבר אמרו זכרונם לברכה (שם), "גְּדוֹל הוֹנָאת דְּבָרִים מֵהוֹנָאת מִמּוֹן" וכו'. וכל-שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (אבות ג, יא), הַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, וְאָמַר רַבִּי חֲסִדָּא (בבא מציעא נט ע"א), "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלוּ חוּץ מִשְׁעַרֵי הוֹנָאָה", וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר (שם), "הַכֹּל - הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא נִפְרַע עַל דֵּי שְׁלִיחַ, חוּץ מֵהוֹנָאָה", וְאָמַרו (שם), "שְׁלֵשָׁה אֵין הַפְּרָגוֹד נִנְעָל בְּפִנְיָהֶם", וְאֶחָד מֵהֶם הוֹנָאָה. וְאֶפְלוּ לְדָבַר מִצְוָה אָמַר הַכְּתוּב (ויקרא יט, יז), "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ", וְאָמַרו זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ערכין טז ע"ב), "כָּוֵל אֶפְלוּ פְּנֵיו מִשְׁתַּנּוֹת? תִּלְמוּד לֹמַר, 'וְלֹא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא'".

מִכָּל אֵלֶּה הַמַּאֲמָרִים תֵּרָאָה עַד הֵיכָן מִתְפַּשְׁטִים עֲנֵפֵי הַאֲזָהָרָה הַזֹּאת, וְכַמָּה עֲנִישָׁה קָשָׁה.

בְּעֵינָיו נְתִינַת הָעֵצָה, שְׁנֵינוּ בְּתוֹרַת כְּהֵנִים (קדושים פרשה ב הלכה יז), "וְלִפְנֵי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל" (ויקרא יט, יז) - לִפְנֵי סוּמָא בְּדָבָר. אָמַר לָךְ בַּת פְּלוֹנִי מֵהוּ לְכֹהֵנָה? אַל תֹּאמַר לוֹ כְּשֶׁרָה, וְהִיא אֵינָה אֶלָּא פְּסוּלָה. הִיָּה נוֹטֵל בְּךָ עֵצָה, אַל תִּתֵּן לוֹ עֵצָה שְׂאֵינָה הוֹנֵגָת לֹא וְכו', וְאַל תֹּאמַר לוֹ, מִכָּר שְׂדֵךְ וְקַח לָךְ חֲמוֹר, וְאֵתָהּ עוֹקֵף עָלָיו וְנוֹטְלָהָ מִמֶּנּוּ. שְׂמָא תֹאמַר, עֵצָה זְפָה אֵינִי נוֹתֵן לוֹ, שֶׁהִרִי הַדְּבָר מְסוּר לְלֵב, שְׁנֵאָמַר, 'וְיִרְאֵת מֵאֲלֹקֶיךָ'".

נִמְצָאנוּ לְמַדִּים, שְׁבִין בְּדָבָר שִׁיכּוֹל לְהִיּוֹת נוֹגֵעַ בוֹ, בֵּין בְּדָבָר שְׂאֵינוֹ נוֹגֵעַ בוֹ כְּלָל, חֵיב אָדָם לְהַעֲמִיד אֶת הַבָּא לְהַתְּעֵץ בוֹ עַל הָאָמֶת הַזֶּה וְהַרְוִירוֹ. וְתֵרָאָה שְׁעִמְדָה תוֹרָה עַל סוֹף דְּעֵתָם שֶׁל רַמָּאִים, דְּלֹא בְּשׁוֹפְטֵי עִסְקִינָן שְׁיַעֲצוּ עֵצָה שְׂרַעְתָּה מִפְּרָסְמַת וְנִגְלִית, אֶלָּא בְּחֻמְמִים לְהַרְעֵ, אֲשֶׁר יִתְּנוּ עֵצָה לְחֲבֵרֵיהֶם שֶׁלְפִי הַנְּגִלָה בָּהּ, יֵשׁ בָּהּ מִן הַרְוָח אֶל חֲבֵרוֹ בְּאָמֶת, אֶךְ סוֹף הַעֲנֵן אֵינוֹ לְטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כִּי אִם לְרַעְתּוֹ וְלִהְנַאֲתוֹ שֶׁל הַמֵּיַעֵץ, עַל כֵּן אָמַרו, 'שְׂמָא תֹאמַר עֵצָה זְפָה וְכו' וְהִרִי הַדְּבָר מְסוּר לְלֵב' וכו'. וְכַמָּה נִכְשָׁלִים בְּנֵי הָאָדָם בְּאֵלֶּה הַחֲטָאִים יוֹם יוֹם, בְּהִיּוֹתָם קְרוּאִים וְהוֹלְכִים לְתַקְּהָ חֻמְדַּת הַבְּצֵעַ, וְכִבֵּר הַתְּבָאָר גְּדָל עֲנִשָׁם בְּפִתּוֹב (דברים כז, יח), "אֲרוּר מִשְׁנֵה עוֹר בְּדָרְךָ". אֶךְ זֹאת הִיא חוֹבַת הָאָדָם הַיָּשָׁר, כְּאֲשֶׁר יְבוֹא אִישׁ לְהַתְּעֵץ בוֹ יַעֲצוּהוּ הָעֵצָה שֶׁהִיָּה הוּא נוֹטֵל לְעַצְמוֹ מִמֶּשׁ, מִבְּלִי שְׁיִשְׁקִיף בָּהּ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ שֶׁל הַמֵּיַעֵץ, לֹא לְשׁוֹם תְּכִלִּית אַחֵר, קְרוֹב אוֹ רְחוֹק שִׁיְהִיָּה, וְאִם יֹאֲרַע שְׂיִרְאָה הוּא הִזָּק לְעַצְמוֹ בְּעֵצָה הַזֵּאת, אִם כֹּל לְהוֹכִיחַ אוֹתָהּ עַל פְּנֵיו שֶׁל הַמֵּיַעֵץ - יוֹכִיחֵהוּ, וְאִם לֹא יִסְתַּלַּק מִן הַדְּבָר וְלֹא יַעֲצוּהוּ, אֶךְ עַל כָּל פְּנִים אֵל יַעֲצוּהוּ עֵצָה שֶׁתְּכִלְתָּהּ דְּבַר זוּלַת טוֹבָתוֹ שֶׁל הַמֵּיַעֵץ, אִם לֹא שְׁפָנַת הַמֵּיַעֵץ לְרַעְתּוֹ, שְׂאָז וְדֹאֵי מִצְוָה לְרַמּוֹתוֹ, וְכִבֵּר נֶאֱמַר (תהלים יח, כז), "וְעַם עֲקָשׁ תִּתְּפֹל", וְחוּשֵׁי הָאָרֶץ יוֹכִיחַ.

הַמְדִינִיִּים - החברתיים. **לְכֹהֵנָה -** להינשא לכהן. **וְנוֹטְלָה -** את השדה. **דְּלֹא בְּשׁוֹפְטֵי עִסְקִינָן -** לא בשופטים מדובר. **לְתַקְּהָ -** לחזוק. **שְׁיִשְׁקִיף -** שיתבונן.

הַצִּלְחָה, שְׂמִירָה, בְּרִאוֹת וּפְרִנְסָה טוֹבָה
לְהַדְּסָתָה בְּרַבְקָה לֹאֵה הִי"ו

ביאורים

יש רמות שונות של שנאה. למשל, אם מישוהו אומר שהוא 'שונא שניצלים', הוא בעצם אומר שהוא אינו מוכן להתקרב אליהם ובטח שלא לטעום אותם. שנאה קשה כזו יכולה להיות גם כלפי אנשים. יש אנשים שאנחנו לא מוכנים להתקרב אליהם. משנאה חמורה כזו מובן שצריך להשתחרר, אך עלינו להתנקות גם משנאה קלה יותר. השנאה היא בלב. בדרך כלל אנשים לא יבטאו את שנאתם בגלוי אלא יסתירו אותה. אדם לא יספר על שנאותו לסביבתו, ואף יאמר שהוא אינו שונא את חברו. גם בינו לבין עצמו לא יודה שהוא שונא אותו, אלא ייתן הסברים שונים. ואמנם השנאה היא בלב, והיא רגש פנימי, אך היא מולידה מעשים. המעשים אינם מראים בהכרח את השנאה, אך הם נובעים ממנה, והם מלווים בתירוצים שונים ומגוונים. הנקימה והנטירה, למשל, הם מעשים כאלה.

אדם שנוקם בחברו, ואינו מוכן להשאיל לו חפץ מכיוון שגם חברו לא סייע לו כשהיה זקוק לעזרתו, עושה זאת מתוך שנאה גם אם הוא חושב שהוא צודק. השנאה מצטיירת בעינינו כתכונה השייכת לרשעים או כלפי הרשעים, אך הרמח"ל מלמד אותנו שגם מעשים הנראים בעינינו כפעוטים וחסרי חשיבות יכולים לנבוע משנאה.

כך גם הנטירה. אדם שלא מוכן לשכוח התנהגות רעה של חבר כלפיו, וכל התייחסות אליו תלווה בפרצוף חמוץ או בעקימת אף - עושה זאת כתוצאה משנאה כלפיו.

אולי יהיו לו תירוצים טובים. הוא חושב שהוא עושה זאת כדי לחנך אותו, שלא יתנהג כך פעם נוספת כלפיו או כלפי אחרים. בכל מקרה, תירוצים לא מתקבלים ולא זו הדרך. בסופו של דבר ההתנהגות הזו נובעת מתוך ריחוק מאותו אדם וחוסר רצון להתקרב אליו. בכל פעם שנפגשים בו, במקום לראות אותו, את האישיות שלו, זוכרים רק את המעשה השגוי שעשה בעבר. התנהגות כזו לא מאפשרת גישור וחיבור.

הרחבות

• חומרתו של איסור לשון הרע והדרך להינצל ממנו

כל המספר לשון הרע - כאלו כופר בעקר. בסוף הלכות טומאת צרעת, מדגיש הרמב"ם עד כמה דיבור של לשון הרע חמור, וממנו עובר לתאר איך האדם צריך להיזהר מחברתם של 'הלצים הרשעים': 'לפיכך ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתו ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם, וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים: בתחילה מרבין בדברי הבאי... ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים... ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בבנאים ולתת דופי בדבריהם... ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר' [הלכות טומאת צרעת טז, י].

התיקון נגעים אלו של לשון הרע ועיסוק בדברי הבאי, מופיע בהרחבה בדברי החפץ חיים שכתב: "הנה יש עוד תקון כללי המיוחד לפגם לשון הרע והוא למוד התורה. כמו שכתוב בערכין [טו]: [אמר רב חמא בן רבי חנינא, מה תקנתם של מספרי לשון הרע? אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר [משלי טו, ד], 'מרפא לשון עץ חיים'. ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [משלי ג, יח], 'עץ חיים היא למחזיקים בה. ומה שאמר הפסוק בלשון עץ חיים, משום [משלי יח, כא] ד"המות והחיים ביד לשון", ואם כן מי שמספר לשון הרע קנה לו המות הנצחי. להכי יעצו הכתוב, דמי שרוצה לרפאות את לשונו, יאכל מעץ החיים דהוא התורה, ואכל וחי לעולם" [שמירת הלשון, שער התורה א].

הרכילות ולשון הרע, כבר חמור נודע, וגדל ענפיו פי רבו מאד. עד שכבר גזרו אמר חכמינו זכרונם לברכה במאמר שכבר הזכרתי (בבא בתרא קסה ע"א), "וכלם באבק לשון הרע", ואמרו (ערכין טו ע"ב), "היכי דמי אבק לשון הרע? כגון דאמר היכא משתפח נורא אלא בי פלניא", או שיספר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה, אף על פי שגוראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו הם.

קלל של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבור שיוכל להולד ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע השנאוי ומתעב לפני המקום שאמרו עליו (שם), "כל המספר לשון הרע-כאלו כופר בעקר", וקרא פתיב (ההלים קא, ה), "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית".

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל^ו אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול. והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה.

על פן לשיהיה בכוחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבר על מדותיו ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה ולא יקם ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם, ולא יטר לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאלו לא היה - חזק ואמין הוא, והוא קל רק למלאכי השבת שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חמור^ו אשר בעפר יסודם^ו. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פרוש, "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא טו, ז). "לא תקם ולא תטר את בני עמך" (שם פסוק יח).

וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו, נקימה - למנע מהיטיב למי שלא רצה להיטיב לו, או שהרע לו כבר. ונטירה - להפיר בעת שהוא מיטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו. ולפי שהיצר הולך ומרתיח את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רשם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה לתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תיטיב לו טובה גדולה, ולא תסיעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסיעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לרע. אם מחלת לו - שלא תראה לו לאיב, די בזה, ואם גם להתחבר עמו תרצה - אף לא תראה לו כל כך חבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על פן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא טו, יח), "ואהבת לרעך כמוך", כמוך בלי שום הפרש, כמוך בלי חלוקים, בלי תחבולות ומזמות, כמוך ממש.

אולם השבועות, אף על פי ששמן הסתם - כל שאינו מן ההדיוטות נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה, כל-שפן בשבועה, יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר, על כל פנים ראוי למי שרוצה להיות נקי לשמר מהם, והוא מה שאמרו בגמרא (שבועות לו ע"א), "אמר רבי אלעזר, לאו - שבועה והן - שבועה. אמר רבא, והוא דאמר, לאו לאו תרי זמני^ו, והוא דאמר, הן הן תרי זמני^ו, וכן אמרו (בבא מציעא מט ע"א), "והיו צדק" (ויקרא טו, לו) "שיהא לאו שלך צדק והו שלך צדק".

נקיות' באיסורי לשון הרע ורכילות

נקיות' באיסורי נקימה ונטירה

נקיות' באיסורי השבועה

היכא משתפח נורא אלא בי פלניא - תרגום: היכן מצויה אש? בבית פלוני (משמעות הדברים היא שפלוני עשיר ומרבה בסעודות ומשתאות). לב הותל - הלב המתפתה. שוכני בתי חמור - בני אדם, שנפשותם שוכנת בגוף חומרי (מלבי"ם איוב ד, ט). אשר בעפר יסודם - בני אדם יסודם מעפר. לאו והו - אמירת לא או כן. תרי זמני - פעמיים רצופות.

ביאורים

אדם רגיל היודע שהוא מספר שקר אינו יכול לשמור על ארשת פנים רגילה. הוא יסמיק מעט, יחוויר, לא יוכל להישיר מבט לבן שיחו או סתם לא יהיה נינוח כבדרך כלל. שקרן מקצועי כבר קנה לו הרגל רע, לשקר בלי להניד עפעף. יש אחרים שאינם שקרנים מקצועיים כל כך, אבל לפעמים יש להם צורך לספר שקר, כדי לא להיראות טיפשים או כדי להיות מקובלים בחברה. שקרן נוסף הוא מי שלא יודע בוודאות שהוא מספר שקר, אלא פשוט אינו מקפיד על האמת. דבר זה לא נראה לו רע כל כך. הוא מספר על מקרה שקרה אתמול ולא שם לב שהוא מערב את דעתו האישית בסיפור המציאות, או את ההבנה שלו למה שקרה. הוא בטוח שהוא מספר את האמת, אבל הוא לא שם לב שהוא אומר שקר.

כדי להיות אנשי אמת ולהתרחק מהשקר, עלינו לשים לב היטב ראשית כל לקליטת החושים שלנו, ובסופו של דבר לדיבור היוצא מהפה שלנו. אם למשל למדנו משהו, או קראנו ידיעה בחדשות, עלינו להבין היטב את מה שקראנו כדי שבסופו של דבר נוכל לומר דבר אמת. כדי להיות נקי משקר צריך לעשות מהפך בכל התנהלות החיים שלנו, ורק בצורה כזו נוכל גם לדבר דברי אמת. אנו יכולים ללמוד זאת מן התפילה שקודם 'פסוקי דזמרה' בתפילת שחרית - 'לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי, ומודה על האמת, ודובר אמת בלבבו'. אדם שהוא ירא שמיים, לא רק בגלוי אלא גם בינו לבין עצמו ובינו לבין הקב"ה לא משנה לו מה החברה חושבת עליו. הוא יכול להודות באמת ולרצות בה, ואפילו להיות 'דובר אמת בלבבו', והוא עצמו יהיה איש אמת.

הרחבות

• ה'אמת' שבהנהגת ה' את העולם

חזתמו של הקדוש ברוך הוא אמת. רבי יוסף קארו, בספרו 'מגיד מישרים' שבו מובאים גילויים שמיימיים שזכה להם, מביא דברים שנאמרו לו כנראה בעניין הריון שנפסק: "כי הלא ידעת הקב"ה חותמו אמת שאף על פי שיראה לך שיש קצת שקר בהנהגתו, כשתעמוד על חותם העניין, דהיינו סוף העניין תמצא שהכל אמת וכן בענין הזה ההריון אמת היה ולא היה הקב"ה מחזיר מתנתו אשר נתן לך אפילו אם היה גורם החטא אבל בהיות שנקנסה עליך מיתה רצה הקב"ה ברוב רחמיו לפדות אותך ונתן ההריון ההוא תחתך והכל להנאתך ולטובתך" [משלי ו]. בהנהגת ה' יש דברים שלא ברורה לנו האמת שבהם. חוסר הבנה זו, נובע מהיכולת המצומצמת שלנו להביט באופן נכון על ההווה. אם הייתה לנו אפשרות לראות את כל המהלך האלוהי מבריאת העולם עד ימות המשיח, ואת מגמת ה' בכל ההשתלשלות הזאת, היינו יכולים להבין את תפקידה ואת חשיבותה של כל חוליה בשרשרת, ואת העובדה שכל פעולותיו של ה' היו ביושר ואמת.

נקיות' באיסורי השקר ומדרגותיו

והנה דבר השקר, גם הוא חלי רע נתפשט מאד בגני האדם, ואולם מדרגות מדרגות יש בו. יש בני אדם שאמנותם ממש הוא השקרנות, הם ההולכים ובזדים מלבם קבצים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה, ועליהם נאמר (משלי יב, כב), "תועבת ה' שפתיו שקר". ואומר (ישעיה נט, א), "שפתותיכם דברו שקר, לשונכם עולה תהנה". וכבר גזרו דינים חכמינו זכרונם לברכה (סוטה מב ע"א), "ארבע פתות אינם מקבלות פני השכינה", ואחת מהם פת שקרנים.

ויש אחרים קרובים להם במדרגה אף על פי שאינם כמו הם ממש, והם המקבצים בספוריהם ודבריהם, והיני, שאין אמנותם בכך - ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם, ויתרגלו בזה עד שישב להם כמו טבע, והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם זכרונם לברכה (סנהדרין פט ע"ב), "כף הוא ענשו של בדאי, שאפלו אומר אמת אין שומעין לו", שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הפזב מתוך פיהם. הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה טו, ד), "למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו".

ויש עוד אחרים שחלים קל מחלי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו, ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא פונה רעה.

ואמנם החכם הודיענו שכל זה הוא הפך רצון הבורא ברוך הוא ומדת חסידיו, הוא מה שאמר (משלי יג, ה), "דבר שקר ישנא צדיק". והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג, ז), "מדבר שקר תרחק", ותרצה שלא אמר, "משקר תשמר", אלא "מדבר שקר תרחק", להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברח מזה.

וכבר נאמר (צפניה ג, א), "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא פיהם לשון תרמית". וחכמינו זכרונם לברכה אמרו (שבת נה ע"א), "חזתמו של הקדוש-ברוך הוא אמת". ובנדאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש-ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתעב לפניו. והזהיר הקדוש-ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ת, זט), "דברו אמת איש את רעהו". ואמר (ישעיה טז, ח), "והוכן בחדס קסא וישב עליו באמת". ואמר (שם סג, ח), "ויאמר אף עמי כמה בנינים לא ישקרו", הא למדת שזה תלוי בזה.

ואמר (זכריה ת, א), "ונקראה ירושלים עיר האמת", להגדיל חשיבותה. וכבר אמרו זכרונם לברכה (מכות כד ע"א), "ודבר אמת בלבבו" (התלים טו, ב) - "כגון רב ספרא" וכו', להודיע עד היכן חובת האמת מגעת.

וכבר אסרו לתלמיד-חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים (עין בבא מציעא כג ע"ב). ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת (אבות א, יח), אם כן מי שדובר שקר כאלו נוטל יסודו של עולם, וההפך מזה מי שזהיר באמת - כאלו מקים יסודו של עולם. וכבר ספרו אמר זכרונם לברכה (סנהדרין צו ע"א) מאותו המקום שהיו זהירים באמת, שלא היה מלאך המוות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שנתה בדבריה, אף על פי שהיה לכונה טובה, גרת בהם מלאך המוות, עד שגרשוה משם בעבור זה וחרזו לשלוחם. ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחיבו והדעת מקריחו.

ששב להם - הופך אצלם. **כגון רב ספרא** - רב ספרא היה לו חפץ אחד למכור, ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו, תן לי החפץ בכך וכך דמים, ולא ענהו מפני שהיה קורא קריאת שמע. כסבור זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו, והוסיף. אמר, תנהו לי בכך יותר. לאחר שסיים קריאת שמע אמר לו, טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה, שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך". פירוש המיוחס לרש"י, בשם שאלתות דרב אחא (מכות כד, א).

ביאורים

יש עברות שבהן לא מקפידים להיזהר בפניות הקטנות בגלל נגיעות אישיות, כמו שלמדנו בתחילת הפרק. כעת עובר הרמח"ל לדבר על פרטים שאיננו שמים לב אליהם מסיבה הפוכה לחלוטין, והיא שאנחנו לא מספיק מרגישים את הקשר אלינו. ילד לא מבין בדיוק איך פועלת המכונת. הוא עולה לרכב ואביו מסייע אותו. כשהוא מתחיל ללמוד נהיגה לפתע הוא מבחין בפרטים שונים - יש דוושות גז ובלם, יש מעצור יד, הילוכים, מד מהירות ועוד שלל פרטים קטנים שחשוב מאוד לשים לב אליהם בעת הנהיגה. רק כאשר מרגישים את הקשר ואת השייכות, אפשר להבין את החשיבות של כל פרט ולשים לב אליו.

במהלך השגרה היומיומית, לצערנו, לא תמיד אנחנו מרגישים את הקרבה לקב"ה בצורה חזקה מספיק. לא תמיד אנחנו חשים את הקשר אליו בצורה טובה, ואנחנו יכולים למצוא את עצמנו מתפללים, מברכים ואפילו לומדים תורה בלי שנשים לב בצורה אמיתית שאנו מקיימים בכך את רצון ה'. התרגלנו להיפגש עם כל דבר דרך החושים. הקב"ה לעומת זאת לא מופיע לעינינו בצורה חזותית, ולכן לא מצטיירת בדמיון שלנו הקרבה שאנחנו רגילים אליה כל כך.

זה מה שיכול להוביל אותנו לא לשים לב למעשים שאנחנו עושים במצוות כמו שמירת שבת או חילול השם. גזל ולשון הרע הם דברים שאנחנו יכולים להבין, הם נתפשים בשכל, ואפשר לראות את הנזק שהם גורמים. אבל שבת היא משהו פחות קרוב אלינו וממילא פחות מובן. כך, לפעמים, גם איננו שמים לב שאנחנו עושים מעשה שיש בו חילול שם שמיים. לכן אומר הרמח"ל שעלינו להיות נקיים גם בדברים הללו שאינם מורגלים אצלנו מספיק. נשים לב אליהם, ועל ידי כך נוכל לשמור גם בהם על נקיות.

הרחבות

• והייתם נקיים מישראל

שָׁפַל אָדָם לְפִי מְדַרְגָּתוֹ וּלְפִי מָה שֶׁהוּא נֶחֱשָׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר. הרמח"ל מסביר שכל אדם צריך להקפיד על לבוש ועל דיבור המתאימים לו לפי מה שמחשיבים אותו בציבור. מסופר על רבי יואל סירקיש (הב"ח) שבא להתקבל לרבנות באחת הקהילות. הוא שהה שם כמה ימים, ולילה אחד כבה לו הנר והוא למד לאור הירח. למחרת באו אנשי הקהילה ואמרו לו שהם לא מקבלים אותו כי הם לא רוצים רב שהולך לישון בלילה... מדובר פה על זהירות בכבוד שמים ולא בכבודו האישי של החכם, ויש ללמוד איך להביט בעיניים כאלו על העולם [ישרי לב', ביאור למסילת ישרים, עמ' 229].

• חשיבות הפרטים הקטנים

וְכָלֶם שְׂוִים לְחֻבְתָּנוּ בְּמִן הַחֵירוֹת הַמְצַטְרָךְ. הרמח"ל מסביר שכל פרטי הדינים דורשים אותה רמה של נקיות. לפעמים ניתן לחשוב שיש פרטים קטנים שאינם חשובים כל כך ומספיק לעשות אותם בחיצוניות או בצמצום. הרב קוק מסביר שכל דבר שה' מצווה עליו, עשיתו היא קיום רצונו: "וידע שרצונו יתברך (הוא) בכל דבר טוב. וכל דבר רע הוא מרידה ממש. ויסתכל כי כל מה שאין אנו עושים נגד רצון אדם נכבד אינו כי אם מצד פנימיות רצונו, לא מצד גופו, ואם כן איך אפשר לעשות אף דבר קטן נגד רצון אדון כל, שכל חיי העולמים הוא רק רצונו הגדול יתברך שמו" [מוסר אביך ד, ג].

עֲנֵפֵי חֲלוֹל הַשֶּׁם גַּם כֵּן הֵם רְבִים וְגָדוּלִים, כִּי הִרְבָּה צָרִיךְ הָאָדָם לְהִיטֵחַ עַל כְּבוֹד קוֹנֵנוּ וּבְכָל מָה שֶׁיַּעֲשֶׂה צָרִיךְ שִׁסְתַּפֵּל וַיִּתְבּוֹנֵן מֵאֵד שֶׁלֹּא יֵצֵא מִשֶּׁם מִה שִׁיכַל לְהִיטֵחַ חֲלוֹל לְכְבוֹד שְׁמִי חֶסֶד-וְחֶלְלִיָּה וְכִבְרֵי שְׁנֵינוּ (אבות ד, ט), "אָחַד שׁוֹגֵג וְאָחַד מְזִיד בְּחֲלוֹל הַשֶּׁם".

וְאָמְרוּ זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּה (יומא פו ע"א), "הִיכִי דְמֵי חֲלוֹל הַשֶּׁם? אָמַר רַב, כְּגוֹן אֲנִי דְשָׁקִילְנָא בְּשָׂרָא וְלֹא יְהִיבְנָא דְמֵי לְאַלְתֵּרָה. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כְּגוֹן אֲנִי דְמִסְגִּינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תוֹרָה וּבְלֹא תַפְלִין". וְהַעֲנִין שְׁכָל אָדָם לְפִי מְדַרְגָּתוֹ וּלְפִי מָה שֶׁהוּא נֶחֱשָׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר, צָרִיךְ שִׁתְּבּוֹנֵן לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת דְּבָר בְּלִתי הַגּוֹן לְאִישׁ כְּמוֹתוֹ, כִּי כְּפִי רְבוּתוֹ חֲשִׁיבוֹתוֹ וְחֻכְמָתוֹ כֵּן רְאוּי שִׁירְבָּה זְהִירוֹתוֹ בְּדַבְרֵי הַעֲבוּדָה וְדַקְדּוּקוֹ בַּה. וְאִם אֵינֶנּוּ עוֹשֶׂה כֵּן, הֲרֵי שֶׁם שְׁמִים מִתְחַלֵּל בּו חֶסֶד-וְחֶלְלִיָּה. כִּי כְבוֹד הַתּוֹרָה הוּא שְׁמֵי שְׁמִירָבָה הַלְמוּד בַּה יִרְבָּה כְּמוֹ כֵּן בִּישָׁר וּבְתַקּוּן הַמַּדּוּת, וְכֵל מָה שֶׁיִּחְסַר מִזָּה לְמִי שְׁמִירָבָה בְּלְמוּד גּוֹרֵם בְּזִיוֹן לְלְמוּד עֲצָמוֹ, וְזֶה חֶסֶד-וְחֶלְלִיָּה חֲלוֹל לְשִׁמוֹ יִתְבַּרְךְ שְׁנַתָּן לָנו אֶת תּוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה וְצִנּוּנוֹ לְעֶסֶק בַּה לְהַשִּׁיג עַל יְדֵה שְׁלִמּוֹתָנוּ.

וְהִנֵּה גַם שְׁמִירַת הַשְּׁבָתוֹת וְיָמִים טוֹבִים רַבָּה הִיא, כִּי הַמְשַׁפְּטִים רְבִים, וְכֵן אָמְרוּ (שבת יב ע"א), "הַלְכָתָא רַבְתִּי לְשְׁבָת", וְאֶפְלוּ דְבָרֵי הַשְּׁבָתוֹת, אֵף עַל פִּי שְׁמִדְבָרֵי חֻכְמֵי הַשֶּׁם, עֲקָרִים הֵם. וְכֵן אָמְרוּ (חיגה טז ע"ב), "לְעוֹלָם אֵל תְּהִי שְׁבוּת קְלָה בְּעֵינֶיךָ, שְׁהֲרֵי סְמִיכָה שְׁבוּת הִיא וְנִחְלָקוּ בַּה גְּדוּלֵי הַדּוֹר". וְאוּלַם פְּרָטֵי הַדִּינִים לְמַחְלָקוֹתֵם מְבַאָּרִים הֵם אֲצֵל הַפּוֹסְקִים בְּסִפְרֵיהֶם, וְכֵלֶם שְׂוִים לְחֻבְתָּנוּ בְּמִן הַחֵירוֹת הַמְצַטְרָךְ.

וְמָה שֶׁקָּשָׁה עַל הַהֲמוֹן שְׁמִירָתוֹ, הוּא הַשְּׁבִיתָה מִן הַעֶסֶק, וּמִדְבַר בְּמִשְׁאֵם וּבְמִתְנָם, וְאוּלַם הָאֶסוּר הַזֶּה מְבַאָּר בְּדַבְרֵי הַנְּבִיא (ישעיה נח, יג), "וְכִבְדְתֶם מַעֲשׂוֹת דְרָכֶיךָ מִמִּצְוֹת חֻכְמֵיךָ וְדַבַּר דְּבָר". וְהַפֶּלֶל הוּא, שְׁכָל מָה שֶׁאֶסוּר בְּשְׁבָת לְעֲשׂוֹתוֹ, אֶסוּר לְהִשְׁתַּדֵּל בְּעִבּוּרוֹ, אוּ לְהַזְכִּירוֹ בְּפִיו. וְלָכֵן אָסְרוּ (טור או"ח סי' שו) לְעֵינֵי בְּנֵי כְסִיּוֹ - לְרֹאוֹת מָה צָרִיךְ לְמַחַר, אוּ לִילֵךְ לְפִתַח הַמְּדִינָה - לְצֵאת בְּלִילָה מִהַרְהָ לְמַרְחָץ. וְאָסְרוּ לִזְמַר (שם סי' שו), "דְּבַר פְּלוּנֵי אֶעֱשֶׂה לְמַחַר", או "סְחוּרָה פְּלוּנֵי אֶקְנֶה לְמַחַר", וְכֵן כָּל פְּיוּצָא בְּזֶה.

וְהִנֵּה עַד הִנֵּה דְבַרְתִּי מִן קִצַּת הַמִּצְוֹת מָה שֶׁאֵינוּ רוֹאִים שְׁבִנֵי הָאָדָם נִכְשָׁלִים בָּהֶם עַל הַרְבֵּה, וּמֵאֲלָה נִלְמַד לְכָל שְׂאֵר הַלְּאוּוֹן, שֶׁאֵין לָךְ אֶסוּר שֶׁאֵין לוֹ עֲנֵפִים וּפְרָטִים, מִהֵם חֲמוּרִים וּמִהֵם קְלִים. וְמִי שְׂרוּצָה לְהִיטֵחַ נְקִי, צָרִיךְ שִׁיְהִי נְקִי מִכָּלֵם וְטָהוֹר מִכָּלֵם, וְכִבְרֵי אָמְרוּ זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּה (שיר השירים רבה ו, ו), "שְׁנִיף כְּעֶדֶר הַרְחִלִים" - "מָה רַחַל זֹז צְנוּעָה, כִּי הִיוּ יִשְׂרָאֵל צְנוּעִים וְכִשְׂרִים מְבַלְחָמֵת מְדִין, רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב אַחָא אָמַר, שְׁלֹא הַקְּדִים אָחַד מִהֵם תַּפְלִין שֶׁל רֹאשׁ לְתַפְלִין שֶׁל יָד, שֶׁאֵלוּ הַקְּדִים לֹא הָיָה מִשֶּׁהָ מְשַׁבְּחָן וְלֹא הִיוּ יוֹצֵאִים מִשֶּׁם בְּשָׁלוֹם", וְכֵן אָמְרוּ בִּירוּשָׁלַיִם (עין הגהות מיימוניות הלכות תפלה ז, יב), "הַמְּסַפֵּר בֵּין יִשְׁתַּבַּח לְיוֹצֵר - עֲבָרָה הִיא בְּיָדוֹ וְחוֹזֵר עָלֶיהָ מְעוֹרְכִי הַמְּלַחְמָה", הֲרֵי לָךְ עַד הִיכָן צָרִיךְ לְהַגִּיעַ הַדְּקִדּוּק וְהַנְּקִיּוֹת הָאֲמִתִּי בְּמַעֲשֵׂים.

אֲנִי דְשָׁקִילְנָא בְּשָׂרָא וְלֹא יְהִיבְנָא דְמֵי לְאַלְתֵּר - אני שאקנה בשר ולא אשלם למוכר כסף מיד.
דְּמִסְגִּינָא - שאֵלךְ. רְבוּת - רוב, גודל. הַלְכָתָא רַבְתִּי - הלכות מרובות. שְׁבוּת - דברים שחכמים אסרו בשבת. סְמִיכָה - סמיכה על ראש הקורבנות ביום טוב. הַמְּסַפֵּר - המדבר.

נקיות בשמירת שבת ויו"ט

נקיות בכל הלאווין

ביאורים

עד עכשיו דיברנו על הפרטים שאנחנו יכולים לפספס במצוות ועברות. זהו המישור המעשי. הרמח"ל פורש לפנינו כעת תחום נוסף הדורש נקיות, והוא עולם המידות, המישור הנפשי. הרמח"ל מוסיף שהנקיות במידות היא קשה יותר מתיקון המעשים, כי אפשר להתרגל לעשות משהו בצורה אחרת, אבל להתרגל לחשוב אחרת או להרגיש משהו אחר כבר קשה הרבה יותר.

למשל - אם בשעה שאדם כועס הוא משתולל, צועק על אנשים ושובר חפצים בקרבתו, בשעה שיבוא לתקן תכונה רעה זו יהיה לו קל הרבה יותר להיגמל בתחילה משבירת החפצים, אבל הוא עדיין יחוש בקרבו כעס. כלומר, גם אם הוא יצליח להתרגל לשלוט במעשיו, יהיה לו הרבה יותר קשה לבצע שינוי ברגשות שלו או במחשבות המתרוצצות בקרבו.

קשה מאוד לשנות ולתקן מידה מקולקלת, אפילו כזו שברור לנו שדורשת תיקון. גם מי שיודע שהוא מתגאה, כועס או מקנא, מכאן ועד לתיקון יש עוד דרך שצריך לעבור. בפרק שלנו ב'מסילת ישרים' מדבר הרמח"ל גם על הדקויות שלפעמים נעלמות מעינינו. גם אם חשבתי עד היום שברוך ה' אינני גאוותן, אומר לי הרמח"ל שכדאי לשים לב קצת יותר כי יש פרטים קטנים שלא בטוח ששמתי לב אליהם עד תהיה.

אבל, למרות הקושי, מוטלת עלינו החובה ללמוד לתקן את מידותינו. ולא לעשות עבודה חלקית, אלא לשאוף לרמה גבוהה ולעבוד אף על נקיות המידות, שלא יישארו כלל פינות שעדיין מצוי בהם קלקול.

לכן הרמח"ל, בכל ספרו, בונה לנו דרך עבודה, מעשית ופרטנית. כאשר נדע איפה אפשר להיכשל, ונעמוד על הדרכים לתקן אז הדרך כבר תהיה אפשרית. יחד עם עבודה קשה ומאומצת, אבל נעימה ומספקת נוכל בעזרת ה' לראות תוצאות.

הרחבות

• כבישתו של היצר

איזהו גבור? הכובש את יצרו. בדברי השל"ה אנו מוצאים דרך מיוחדת לכבוש את היצר: "כי לא די שעצת יצר הרע יהיה בטל לגמרי, אלא נוסף על זה, ממנו יקח לעבוד את ה', ומצד יצר הרע יעשה קדושה ביותר. דהיינו, במצות עשה יתעורר ללא תעשה של עצת יצר הרע, ויקום כארי ויתגבר. ובמצות לא תעשה יתעורר לעשה של עצת יצר הרע, ויקום כארי ויתגבר. ואז בזה יגדיל העבודות, עבודת הקודש שעובד לה'. ועל ענין זה מדוקדק לשון התנא [אבות ד, א] "איזהו גבור הכובש את יצרו", לא אמר הדוחה והרגו ומבטלו, רק אדרבה לוקח אותו וכובשו תחת רגליו" [עשרה מאמרות, מאמר שלישי ורביעי, קכב]. השל"ה מלמד אותנו שיש לקחת את כוחות ההתעוררות השליליים ולהשתמש בהם לקדושה.

רבנו מתתיהו היצהרי הסביר מדוע דווקא הכובש את יצרו נקרא הגיבור האמיתי: "שלפי האמת החלק החמרי שבו מתאווה תמיד אל העניינים החמריים... והכח השכלי התאב לעיין במושכלות ולעבוד את ה', הוא יחידי בין אויבים רבים. ואם הוא מנצח אותם ומכניע אותם לעבוד השם יתברך נקרא גבור באמת. ונמצא במוסרי הפילוסופים שהחכמים הראשונים היו קוראים מלחמת האנושים האויבים מלחמה קטנה, ומלחמת היצר מלחמה חזקה... והנה הכח השכלי לא יתעורר עד היותו בן י"ד שנה, והכח החומרי פועל ועושה מיום הולדו, ולזה קראו שלמה מלך זקן [קהלת ד, יג]" [פירושו לאבות ד, א].

והנה, כמו שצריך במעשים, כך צריך נקיות במדות. וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות ממה שהוא במעשים, כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטית הטבע - מלחמה חזקה היא, והוא מה שפרשו במאמרם זכרונם לברכה (אבות ד, א), "איזהו גבור? הכובש את יצרו". והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו.

אמנם כמו בדברנו במצוות שהיה הצורך בהן יותר, דהיינו, ממה שרגילות בני האדם לפשול, כן נדבר במדות, בראשיות, באריכות עיון יותר מפני רגילותנו בהן, והם: הגאווה, הפעס, הקנאה והתאווה. הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם נפרת ומפרסמת, אין צריך לה ראיות, כי הנה הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כלן חוץ משורת השכל והחכמה וכל אחת קדיא לעצמה להביא את האדם אל עברות חמורות.

על הגאווה - מקרא מלא מזכיר ואומר (דברים ח, יז), "וְרַם לְבַבְךָ וְשַׁחַתְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ".

על הפעס - אמרו זכרונם לברכה (ע"פ שבת קה ע"ב), "כָּל הַכּוֹעֵס יְהִיָּה בְּעֵינָיִךְ כְּאִלוֹ עוֹבֵד עֲבֹדָה זָרָה".

על הקנאה והתאווה - שנינו בהד"א (אבות ד, כא), "הַקְּנָאָה וְהַתְּאֵוָה הַכְּפֹד מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם".

אמנם העיון המצטרף בהן הוא, להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כלם פאחד סורי הגפן נכריה. ונתחיל לדבר בהן ראשון ראשון:

הנה כלל ענין הגאווה הוא מה שהאדם מחשיב עצמו בעצמו, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה.

ואמנם זה יכול למשך מספרות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד, ויש שיחשיב עצמו גדול, ויש שיחשיב עצמו חכם.

כללו של דבר, כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם אם יחשב האדם שישנה בו, הרי הוא מסכן מיד לפול בשחת זה של גאווה. אך אחרי שקבע האדם בלבו היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפלו הפכיות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת, ושתייהן לדבר אחד מתפנות.

יען - מחמת. **המזג והתכונה** - מזגו של אדם, אופיו, תכונות נפשו ומידותיו. **כלם פאחד** - העיקרים והענפים. **סורי הגפן נכריה** - גידולי פרא בגפנים. **נאווה** - נאה ומתאימה.